

Рекомендація № R (97) 13
Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам
щодо залякування свідків і прав сторони захисту

*Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи
на 600 засіданні заступників міністрів 10 вересня 1997 року*

Комітет Міністрів у відповідності з положеннями статті 15(b) Статуту Ради Європи,

нагадуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності її членів;

усвідомлюючи потребу держав-членів у розробці спільної політики щодо захисту свідків у кримінальних справах;

враховуючи, що в деяких сферах злочинності, таких як організована злочинність і злочинність у сім'ї, існує зростаючий ризик того, що свідків залякуватимуть;

враховуючи неприпустимість того, щоб система кримінального правосуддя опинялася нездатною до притягнення злочинців до суду і винесення судового рішення щодо них внаслідок того, що свідків ефективно відохочують від вільного і правдивого надання свідчень;

відзначаючи зростаюче усвідомлення особливої ролі свідків у кримінальному провадженні та в численних випадках великої важливості їхніх свідчень для за-судження правопорушників, особливо у сферах організованої злочинності та злочинності в сім'ї;

будучи переконаним у тому, що, хоча всі особи мають громадянський обов'язок щиро свідчити в якості свідків, якщо того вимагає система кримінального правосуддя, водночас слід більшою мірою зважати також на права і потреби таких осіб, включаючи право не потерпати від будь-яких втручань чи не поставати перед особою небезпекою;

враховуючи, що держави-члени зобов'язані захищати свідків від таких втручань шляхом вжиття конкретних заходів, які ефективно гарантують їхню безпеку;

пам'ятаючи положення Європейської конвенції з прав людини і судову практику її органів, які визнають право захисту на допит свідка і спростування його свідчень, але не передбачають ставку віч-на-віч між свідком і підозрюваним у правопорушенні;

беручи до уваги Рекомендацію № R (85) 4 щодо насильства в сім'ї, Рекомендацію № R (85) 11 щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу, Рекомендацію № R (87) 21 щодо допомоги потерпілим і запобігання віктимізації, Рекомендацію № (91) 11 про сексуальну експлуатацію, порнографію, проституцію, а також торгівлю дітьми та підлітками і Рекомендацію № (96) 8 щодо кримінальної політики в Європі в період змін,

рекомендує урядам держав-членів:

— при формуванні внутрішнього законодавства і перегляді політики проти злочинності керуватися принципами, які додані до цієї Рекомендації;

— повністю забезпечити необхідне оприлюднення цих принципів серед усіх зацікавлених органів, таких як адвокатські колегії, судові органи, правоохоронні відомства і соціальні інститути, які опікуються сім'ями.

I. Дефініції

В цілях цієї Рекомендації:

— "свідок" означає будь-яку особу незалежно від її статусу згідно з національним кримінально-процесуальним законодавством, яка володіє інформацією, що має відношення до кримінального провадження. Ця дефініція також включає експертів і перекладачів;

— "злякування" означає будь-які прямі, опосередковані або потенційні погрози свідку, які можуть призвести до втручання у здійснення цим свідком його обов'язку вільно давати свідчення без будь-якого і жодного впливу. Це включає злякування внаслідок самого лише існування злочинної організації, сумнозвісної своїм насильством і мстивістю, або в результаті того, що свідок належить до закритої суспільної групи і перебуває в ній в уразливому становищі;

— "анонімність" означає, що для обвинуваченого лишаються повністю невідомими подробиці про свідка, які уможливають його ідентифікацію;

— "особа, яка співпрацює з правосуддям", означає будь-яку особу, якій висунуті кримінальні обвинувачення або яку було засуджено, або яка брала чи бере участь в угрупованні злочинців або будь-якій іншій злочинній організації чи вчинених організованих злочинах, але яка погоджується співпрацювати з органами кримінального правосуддя, зокрема шляхом надання інформації про злочинне угруповання чи організацію або про будь-який кримінальний злочин, пов'язаний з організованою злочинністю.

II. Загальні принципи

1. Слід вжити належних законодавчих і практичних заходів для забезпечення того, щоб свідки давали свої свідчення вільно і без злякування.

2. У випадках, коли це необхідно, слід із повагою до прав захисту в кримінальному провадженні організувати захист свідків та їхніх рідних і близьких, включаючи захист їхніх життів і особисту безпеку до, під час і після судових слухань.

3. Дії із злякування свідків мають підлягати покаранню як окремі кримінальні злочини або як складова частина злочину застосування незаконних погроз.

4. Процесуальне законодавство, беручи до уваги принцип вільного оцінювання свідчень судом, має передбачати врахування того, як злякування впливає на свідчення.

5. Свідків слід заохочувати, в тому числі шляхом правових привілеїв, до повідомлення компетентним органам будь-якої інформації, яка стосується кримінальних злочинів, і в подальшому до надання згоди на свідчення в суді.

6. Свідкам слід із повагою до прав захисту в кримінальному провадженні забезпечувати альтернативні способи надання свідчень, які захищатимуть їх від злякування внаслідок ставки віч-на-віч із обвинуваченим (наприклад дозволяти свідкам свідчити в окремому приміщенні).

7. Співробітники системи кримінального правосуддя повинні бути належно навчені працювати зі справами, свідкам у яких може загрожувати злякування.

III. Заходи, які мають бути вжиті щодо організованої злочинності

8. При розробці системи заходів боротьби з організованою злочинністю слід запровадити конкретні процесуальні норми стосовно злякування. Такі заходи можуть також застосовуватись у випадках інших серйозних злочинів. Такі норми

мають забезпечити необхідну в демократичному суспільстві рівновагу між запобіганням безпорядкам або злочинності та захистом права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд.

9. Слід розглянути, окрім інших, доцільність таких заходів (однак із забезпеченням захистові належної можливості спростувати свідчення, які дає свідок):

- запис, за допомогою аудіовізуальних засобів, заяв, зроблених свідком під час досудового розслідування;

- використання свідчень, даних суду на досудовому етапі в якості свідчень у суді у випадках, коли поява свідків у суді не є можливою або коли така поява може спричинити до великої та реальної загрози життям і безпеці свідків або їхніх рідних і близьких;

- розголошення особи свідка на якомога пізньому етапі процесу і/або розголошення лише окремих деталей;

- проведення судових слухань повністю або частково за відсутності представників засобів масової інформації та публіки.

10. Коли така можливість передбачена національним законодавством і відповідає йому, збереження анонімності особи, яка може дати свідчення, має бути винятковим заходом. Якщо така особа сама вимагала гарантій анонімності та одержала їх від компетентних органів, кримінально-процесуальне законодавство має передбачати процедуру перевірки для забезпечення справедливої рівноваги між потребами кримінального провадження і правами захисту. За допомогою цієї процедури захист має бути у змозі оскаржити стверджувану необхідність анонімності свідка і поставити під сумнів ступінь довіри до свідка та джерело інформації, якою він володіє.

11. Анонімність свідка слід забезпечувати лише у випадках, коли компетентний судовий орган по заслуханні сторін визнає, що:

- існує серйозна загроза життю або свободі відповідної особи або, якщо йдеться про правоохоронця, який працює під прикриттям, серйозна загроза можливості його подальшої роботи; і

- свідчення міститимуть достатні докази, а особа, яка надасть ці свідчення, здається гідної довіри.

12. Коли це доцільно, слід передбачати подальші заходи для захисту свідків під час надання свідчень, включаючи заходи із запобігання ідентифікації свідка захистом, наприклад використання ширм, приховування обличчя, змінення голосу.

13. У випадках забезпечення анонімності свідків вирок не може повністю або вирішальною мірою спиратися лише на свідчення таких осіб.

14. Коли це доцільно, слід запроваджувати спеціальні програми на кшталт програми захисту свідків і надавати свідкам, які потребують захисту, можливості скористатися з таких програм. Основною метою таких програм має бути захист життя і особиста безпека свідків та їхніх рідних і близьких.

15. Програми захисту свідків мають пропонувати різні способи захисту, які можуть включати зміну особистих даних свідків та їхніх рідних і близьких з оформленням нових документів, переселення, допомогу в отриманні нової роботи, забезпечення охоронцями та інші засоби фізичного захисту.

16. З огляду на особливу роль осіб, які співпрацюють з правосуддям, у боротьбі з організованою злочинністю до таких осіб слід ставитися з належною увагою, включаючи можливість поширення на них деяких заходів, передбачених програмами захисту свідків. Якщо це необхідно, такі програми можуть також передбачати особливі умови, як спеціальний пенітенціарний режим для засуджених, які співпрацюють з правосуддям.

IV. Заходи, які мають вживатися щодо уразливих свідків, особливо у випадках злочинів у сім'ї

17. Слід вжити належних законодавчих і практичних заходів для забезпечення захисту від залякування і зменшення тиску на осіб, які в кримінальних справах дають свідчення проти членів своєї сім'ї.

18. Такі заходи слід розробляти для різних категорій уразливих свідків. При цьому треба враховувати, що в родинному середовищі залякування часто має латентний характер і зазвичай впливає на психологічний та/ або емоційний стан свідка. За відсутності явних актів залякування перевагу слід віддавати заходам поза сферою кримінального законодавства.

19. Особливий захист має забезпечуватися дітям разом із підтримкою в разі будь-якого перевищення сімейних повноважень. Діти мають бути свідомі своїх прав і, зокрема, права сповіщати про злочини.

20. В усьому перебігу провадження особливі інтереси мають захищатися якимсь соціальним органом і, якщо це доцільно, спеціально навченими адвокатами.

21. Жінки, які потерпають від насильства в сім'ї, та люди похилого віку, з якими жорстоко поводяться члени їхньої родини, мають отримувати належний захист від залякування, котре має за мету запобігти сповіщенню цими особами про злочини та наданню ними свідчень.

22. Слід запровадити програми надання допомоги свідкам, які дають свідчення проти інших членів своєї сім'ї. Такі програми могли б створити засади для:

— правової, психологічної та соціальної допомоги і, якщо це доцільно, догляду та фінансової допомоги;

— заходів, спрямованих на фізичне віддалення обвинуваченого від місцезнаходження свідка для уникнення подальшого залякування або в якості альтернативи заходів з фізичного віддалення свідка;

— психо-соціальних заходів (таких, як психіатричне лікування) відносно обвинуваченого для попередження подальшого залякування свідків.

23. Різні інститути системи кримінального правосуддя мають бути поінформовані про те, що можуть завдавати травматичного впливу на свідків; цим органам слід прагнути до ліквідації такого впливу.

24. Якщо свідок, який належить до категорії вразливих, уперше повідомляє поліцію про можливий злочин, для нього має існувати невідкладний доступ до професійної допомоги. Більш того, опитування такого свідка має проводитися належно навченими працівниками.

25. Свідків, які належать до категорії уразливих, слід в усіх можливих випадках опитувати на якомога ранньому етапі кримінального провадження, якнайскоріше після повідомлення про факти, які нібито мали місце. Таке опитування має проводитися з особливою обережністю, з повагою і ретельно.

26. Такі опитування не слід проводити повторно. Опитування мають проводитися судовим органом або за присутності його представника, а захистові мають забезпечуватися достатні можливості для спростування наданих свідчень.

27. В належних випадках заяви, зроблені під час досудового провадження, слід записувати на відео, для уникнення ставки віч-на-віч або непотрібних повторних опитувань, які можуть завдати травматичного впливу. Під час судового процесу аудіовізуальні технічні засоби можна застосовувати для того, щоб компетентний орган міг заслухати всіх причетних осіб за фізичної відсутності інших таких осіб.

28. Під час судового слухання допит свідків має відбуватися під суворим наглядом судді. Якщо перехресний допит, зокрема у випадку тверджень про статевий злочин,

може спричинити до неналежного травматичного впливу на свідка, судді слід розглянути доцільність вжиття потрібних заходів для встановлення контролю над тим, як проводиться такий допит.

29. Той факт, що діти не дають свідчення під присягою, не має сам по собі служити підставою невизнання їхніх свідчень.

V. Міжнародне співробітництво

30. До договорів, покликаних зміцнювати міжнародне співробітництво, і до національних законодавств слід додати положення, які сприятимуть опитуванню свідків, котрі опинилися під небезпекою залякування, та запровадять дієві транс-кордонні програми захисту свідків. Варто, наприклад, дослідити доцільність таких заходів:

— використання сучасних засобів телекомунікації, таких, як відеозв'язок, для полегшення допиту в режимі реального часу та із повагою до прав захисту в кримінальному провадженні свідків, які підлягають захисту, або свідків, чия поява в суді держави, котра запитує їхні свідчення, є неможливою, ускладненою або пов'язаною з чималими витратами;

— допомога в переселенні захищених свідків за кордон та забезпеченні їхнього захисту;

— обмін інформацією між органами, які відповідають за програми захисту свідків.